

DANILO KIŠ

BORISO DAVIDOVIČIAUS
KAPAS

Knygos leidybą parėmė

*Translation of this book was supported by the Ministry
of Culture and Media of the Republic of Serbia.*

Knygos vertimą parėmė Serbijos Respublikos
kultūros ir žiniasklaidos ministerija.

DANILO KIŠ

**BORISO DAVIDOVIČIAUS
KAPAS**

Septynios
vieno pasakojimo
dalys

Iš serbų kalbos vertė Laima Masytė

kitos knygos

UDK 821.163.41-31
Ki223

Versta iš
Danilo Kiš,
Grobnica za Borisa Davidoviča: sedam poglavlja jedne zajedničke povesti,
Prosveta, 1987

Danilo Kiš
Boriso Davidovičiaus kapas.
Septynios vieno pasakojimo dalys

Iš serbų kalbos vertė Laima Masytė
Redaktorė Audra Kairienė
Dizainas: „Vario burnos“
Maketavo Eglė Ruibytė

Išleido *kitos knygos*
kitosknygos.lt

Spausdino AB „Spauda“
spauda.com

Tiražas 1 000 egz.

“GROBNICA ZA BORISA DAVIDOVICA”
World Copyright © BY DANILO KIS ESTATE
© Laima Masytė (vertimas), 2017
© *kitos knygos*, 2017

ISBN 978-609-427-251-6

TURINYS

1. Peilis dalbergijos kriaunomis / 7
2. Paršavedė, ryjanti savo vadą / 23
3. Mechaniniai liūtai / 41
4. Magiška kortų suktis ratu / 69
5. Boriso Davidovičiaus kapas / 93
6. Šunys ir knygos / 127
7. Trumpa A. A. Darmolatovo (1892–1968) biografija / 145

Vertėjos žodis 155

PEILIS
DALBERGIJOS KRIAUNOMIS

Mirkui Kovačiui

Istoriją, kurią papasakosiu, istoriją, besirandančią iš įtarimų ir dvi-prasmybių, gožia tokia *nelemtis* (kai kas tai vadina laime) – ji yra tikra: užrašyta garbių žmonių ir patikimų liudytojų. Bet kad šio pasakojimo autentiškumas atsiskleistų taip, kaip svajoja autorius, jis turi būti papasakotas rumunų, vengrų, ukrainiečių arba jidiš kalba, dar geriau – šių kalbų mišiniu. Tuomet, laikantis atsitiktinumo ir miglotų, giluminių bei savaimingų įvykių logikos, pasakotojo sąmonėje tvykstelėtų ir vienas kitas rusiškas žodis: vienur švelnus it *teliatina* (veršiena), kitur – aštrus it *kinžalas*. Taigi, jei pasakotojas įstengtų nusiekti iki nepasiekiamų kraupių Babilono sujudimo laikų, iš ten ataidėtų nusizeminimo sklidinios Hanos Kšiževskos maldos ir baisūs prakeikimai, ištarti čia rumuniškai, čia lenkiškai, ukrainietišškai (lyg jos mirtis tebūtų kažkokio didelio ir pražūtingo nesusipratimo pasekmė), o galiausiai, apnikus priešmirtinei agonijai ir susitaikymui, jos kliesdės virstų malda už mirusiuosius, sukalbėta hebrajų – pradžios ir myrio – kalba.

Teigiamas veikėjas

Mikša (kol kas pavadinkime jį šitaip) prisiuvo sągą greičiau nei per dešimt sekundžių. Uždekite degtuką ir laikykite. Nuo tos akimirkos, kai išsižiebia galvutė, iki tada, kai nudegins jums pirštus, Mikša jau bus prisiuvęs sągą prie karininko munduro. Rabis Mendelis, pas kurį Mikša dirba pameistriu, negali patikėti savo akimis. Užsideda akinius, paima degtuką ir taria jidiš kalba: „*Dede*, pakartok, *her* Miksatai.“ Mikša vėl įveria siūlą į adatą, rabis Mendelis šypso išmeigęs akis į pameistrį, ūmai sviedžia degtuką pro langą ir ima spjaudyti sau ant pirštų. Mikša, jau prisiuvęs sągą prie pono Antonesku munduro, pergalingai taria: „Rabi Mendeli, pakanka vieno degtuko, kad būtų supleškinti visi lig vieno naftingi Ploješčio laukai.“ Pameistriui įsistebeilijus į tolimą ateitį, nušviestą didžiulio gaisro, rabis Mendelis drėgnais pirštais mikliai trukteli munduro sągą ir užsuka, tarsi nusukinėdamas sprandą viščiukui. „*Her* Miksatai, – taria jis, – jei nemąstytumėte taip paikai, galėtumėte tapti puikiu meistru... Ar žinote, kad Ploješčio naftos ištekliai, manoma, siekia kelis milijonus galonų žaliavos?“ – „Tai bus įstabi liepsna, rabi Mendeli“, – paslaptinai taria Mikša.

Mikša meistru netapo. Dar dvejus metus prisiuvinėjo mundurų sagas pas rabį Mendelį klausydamasis jo talmudiškų filosofavimų, o paskui jam teko išvykti, lydima prakeikties. Vieną dieną, tai įvyko ypatingą 1925 metų pavasarį, rabis Mendelis pasiskundė, kad dingo košerinė višta. „Rabi Mendeli, – pasakė Mikša, – vagies ieškokite tarp žydų.“ Rabis Mendelis suprato, kad jį norėta įžeisti, ir ilgokai neminėjo savo košerinės vištos. Mikša irgi tylėjo: laukė, kol rabis Mendelis sutramdys savo išdidumą. Senolis grūmėsi su pačiu savimi, ant talmudiško pasipūtimo altoriaus kasdien aukodamas po vištą. Ligi aušros tūnodavo vištidedėje, nusistvėręs pagalį, ir baidydavo šešką panašiu į šuns lojimu. Prieš pat auštant įmigdavo ir tada iš vištidedės pradingdavo dar viena višta. „Lai nubaudžia mane didis teisuolis, kuris pasakė, jog visi gyviai yra vienodai verti jo dėmesio ir gailėstingumo, – prabilo rabis Mendelis devintą dieną. – Ar gali viena košerinė višta, verta mažiausiai penkių raudonųjų, prilygti šeškui, kuris plėšikauja dar labiau skurdindamas varguolius, negana to, skleidžia šitokią smarvę?“ – „Negali, rabi Mendeli, – pritaria Mikša, – negali penkių raudonųjų verta višta prilygti smirdinčiam šeškui.“ Ir daugiau nieko nesako. Laukia, kol šeškas nusiaubs visą vištidedę ir šitaip įrodys rabiui Mendeliui, kad jo talmudiški pliauškalai apie visų Dievo padarų lygybę šnipšto verti, kol pagaliau žemėje įsigalės žemiškomis priemonėmis įvesta teisybė. Vienuoliką dieną rabis Mendelis, iškamtuotas bergždžio tykojimo, pabrinkęs ir paraudusiomis akimis, plunksnų prisivėlusiais plaukais, atsistojo priešais Mikšą ir ėmė daužyti sau į krūtinę: „Her Miksatai, padėkite!“ – „Gerai, rabi Mendeli, – atsakė Mikša. – Išsivalykite kaptoną ir išsirankiokite plunksnas iš plaukų. O reikalą leiskite sutvarkyti man.“

Spąstai

Spąstai, kuriuos Mikša sumeistravo, buvo kitados jo senelio Bukovinoje spęstųjų tolima kopija, miglotas ir nostalgiskas prisiminimas. Jei nežinotum, kad tai spąstai, palaikytum paprasta iš kietų buko lentų sukalta dėže su dangčiu, kuris iš išorės atsidaro, o iš vidaus – ne. Vagiliui privilioti Mikša įdėjo kiaušinį, pirmiau įsitikinęs, kad tame kiaušinyje it brangenybių skrynelėje jau švinksta košerinis viščiukas. Rytą vos išėjęs į kiemą jau žinojo, kad gyvis pateko į žabangas: smarvė sklido iki pat vartų. O rabis Mendelis nė nosies nekyštelėjo iš namų. Iškankintas ilgo budėjimo vištidėje, jis pasidavė miegui ir likimui. Sunkia valstietiška ranka Mikša paglostė vienintelę likusią rabio Mendelio vištą – ji buvo suakmenėjusi iš baimės – ir paleido į kiemą. Tada pravėrė dangtį su styrančiais kreivų vinių dantimis ir, vos tik gyvūnas kyštelėjo drėgną snukutį pro angą, atsivėdėjęs jam tvojo. Ne ką mažiau mikliai pervėrė surūdijusią vielą per šeško šnerves, surišo letenas ir pakabino ant durų staktos. Smarvė siaubinga. Pirmiausia ant kaklo įrėžė lyg kokį tamsiai raudoną vėrinį, paskui giliai įpjovė apskukai abiejų lenčių. Nudyręs kailį iki kaklo, padarė dvi į prakarpas sagoms panašias įpjovas pirštams įkišti.

Prižadintas šiurpaus gyvūno cypimo, o gal košmariško sapno, netrukus kieme išdygo rabis Mendelis. Užsidengęs nosį suglamžyto kaptono skvernu, paraudusiomis ir paklaikusiomis akimis įsispoksojo į tuos gyvus kruvinus spąstus: už vielos pakabintas ant staktos raitėsi šeškas. Nušluostęs peilį į žolę Mikša atsitiesė ir tarė: „Rabi Mendeli, išvadavau jus nuo šeškų visam gyvenimui.“ Kai pagaliau įstengė prabilti, rabio Mendelio balsas nuskambėjo šaižiai ir kraupiai lyg pranašo: „Nusiaplaukite kraują nuo rankų ir veido. Ir būkite prakeiktas, *her Miksatai*.“

Netrukus Mikša savo kailiu patyrė, ką reiškia rabio Mendelio prakeikimas: visoje Antonovkos apskrityje rekomenduoti pagalbininkus meistrai prašė ne ko kito, o paties rabio Mendelio. Ir vos ištarus Mikšos vardą, žydas imdavo dudenti čia jidiš, čia hebrajiškai, muštis į krūtinę ir rautis plaukus, lyg būtų kalbama apie patį dibuką. Mikšos nepanoro samdyti nė rabis Juzefas, labiausiai netikęs iš meistrų, ne vien iš siuvėjų. Sužinojęs apie rabio Mendelio prakeikimą, Mikšą jis atleido po dviejų dienų. Tada Mikša šventai pasižadėjo vieną gražią dieną atkeršyti talmudininkams už jam padarytą skriausmą.

Tais pačiais metais Mikša susipažįsta su tokiu Aimike, E. V. Aimike, kuris pasisakė esąs teisės studentas. Neseniai tasai Aimikė dirbo firmos „Digtariovas“ sandėlio prižiūrėtoju, bet buvo atleistas, bent pats šitaip teigė, dėl neteisėtos veiklos. Mikša ir Aimikė, suartinti neapykantos, pamėgina užsidirbti pragyvenimui dalyvaujanti guitynėse, kurias apylinkėse organizuoja grafas Bagrianas; kai Bukovinos ir Užkarpatės ponija išsiruošia į medžioklę, šunis jiems pamaino Antonovkos liumpenproletarai. Per baisų šaltį abiem tupint guobynuose, kai tolumoje aidi medžiotųjų ragai ir skardena irzlus pėdsekių lojimas, Aimikė porina Mikšai apie ateitį be pėdsekių, ponų ir medžiotųjų ragų. O nuaidėjus ragui, Mikša šiaip ne taip suspėja nuskuosti į vietą, kur liejasi šerno kraujas ir kur, pašėlusiai vambrijant dogams, ponija susidaužia riestais, sidabru apsodintais ragais-taurėmis ir išlenkia jas vienu mauku.

Per vieną slaptą susirinkimą kažkokio namo rūsyje Antonovkos priemiestyje tas pats Aimikė (po dviejų mėnesių jis vėl įsidarbina firmos „Digtariovas“ prekių sandėlyje) priima Mikšą į organizaciją. Nurodo susirasti ir darbą, kad neatbuktų revoliucijos pojūtis.

Ir Mikšai nusišypso sėkmė. Vieną rugpjūčio popietę, kai jis brinkso ant griovio krašto prie vieškelio Antonovkos pakraštyje, pro šalį vežimu važiuoja ponas Baltesku. „Ar tiesa, – klausia šis, – kad gyvam šeškuui nudyrei kailį ir išvertei jį kaip pirštinę?“ – „Tiesa, – atkerta Mikša, – bet tai visai ne jūsų reikalas, pone Baltesku.“ – „Nuo rytojaus gali ateiti dirbti pas mane, – taria ponas Baltesku, nė kiek neįsižeidęs dėl Mikšos akiplėšiškumo. – Tik žinok, – rikteli nuvažiuodamas, – ėriukai – iš Astrachanės.“ – „Kas moka gyvam šeškuui nudirti kailį, tas mokės ir astrachanietišką kailį išversti neprapjaudamas plyšių pirštams“, – pasitikinčiai šūkteli jam pavymui Mikša.

Rugsėjo pabaigoje Mikša mina dviratį iš gerojo pono Baltesku, Antonovkos prekiautojo kailiais, skerdyklos. Virš miškų sukyla raudonas debesis, pranašaujantis rudenines vėtras. Pakeliui ant savo puikaus dviračio prie jo privažiuoja Aimikė, mina greta Mikšos, nepratardamas nė žodžio. Paskui paskiria jam susitikimą rytojaus vakarą ir kryžkelėje staigiai nusuka į gretimą gatvę. Mikša ateina tiksliai sutartą valandą ir parodo sutartą ženklą. Aimikė atidaro duris neįžiebdamas šviesos. „Kalbėsiu trumpai, – taria Aimikė, – kiekvienam nariui paskyriau susitikimą vis kitoje vietoje ir skirtingu laiku. Į vieną iš tų vietų užgriuvo policininkai.“ (Pauzė) „Prie Bagrianių vandens malūno“, – galiausiai taria. Mikša tyli. Laukia, kada bus pasakytas išdaviko vardas. „Tu neklausi, – prabilo Aimikė, – kam paskyriau susitikimą prie Bagrianių malūno?“ – „Kad ir kas tai būtų, – atsako lakoniškai Mikša, – nenorėčiau atsidurti jo kailyje.“

Tą vakarą Aimikė nepasakė jam išdaviko vardo. Ir nepasakė niekad. Tarytum vengdamas susitepti lūpas šiuo garbę praradusiu vardu. Tik patvirtino neabejojąs jo (Mikšos) ištikimybe ir įniršiu. Tada tarė jam: „Pamatysi išdaviko veidą. Bet saugokis, kad tavęs nepagautų regimybė: jo veidas gali atrodyti lyg didžiausio teisuolio.“

Mikša kiaurą naktį neužmiega. Mėgina pražūtingą išdaviko kaukę prilipdyti prie savo bendražygių veidų, ji tinka prie kiekvieno iš jų bruožų, bet nė vienam tobulai nepritampa. Užsijuošęs prikyštę, iki alkūnių kruvinomis rankomis Mikša visą dieną skerdžia ir skrodžia ėriukus pono Baltesku dvare. Vakare nusiprausia girdykloje, išsipusto, įsismeigia raudoną gvazdiką už skrybėlės apvado ir numina dviračiu pamiškėn. Į malūną patraukia pėstute, rudeniniu mišku, brenda vešlia lapija, slopinančia šurpų jo žingsnių ryžtingumą.

Išdaviko veidas

Atsiremusi į surūdijusią užtvankos tvorelę, stebilydama į drumzlinus vandens verpetus, jo laukė Hana Kšiževska. Čia, prie nušiu-rusio ir apgriuvusio Bagrianų malūno, stebėdama, kaip vanduo neša pageltusius lapus, ji veikiausiai mąstė apie niūrų metų laikų laikinumą. Jos veidas nusėtas šlakais (šią akimirką rudeninio pavakario prieblandoje jie buvo vos vos matomi), tai negalėjo būti išdavystės žymė ar strazdanos; galbūt rasės ar prakeiksmo atspaudas, bet tik ne išdavystės žymė. Į Antonovką ji atvyko prieš keletą mėnesių: paspruko iš Lenkijos, kur buvo ieškoma policijos. Kol nusigavo iki sienos, jai teko penkias valandas išgulėti lediniame lokomotyvo rezervuaro vandenyje, stiprinant dvasią Bronevskio eilėmis. Draugai jai parūpino padirbtus dokumentus, tačiau pirma patikrino jos praeitį: ji buvo nepriekaištinga savo schemišku-mu (išskyrus menką dėmę – miesčionišką kilmę). Mukačevėje privačiai mokė vokiečių kalbos (su stipria jidiš priemaiša), tarnavo ryšininke tarp Mukačevės ir Antonovkos padalinių, skaitė Klarą Cetkin ir Lafargą.

Mikša elgiasi lygiai taip kaip Aimikė – neprataria nė žodžio. Tam, tiesą sakant, jis turi didesnę teisę nei pats Aimikė, nes regi Išdavi-kės veidą. Gal tą akimirką jam pasivaidena, kad Hanos Kšiževskos veidui, lyg smėliu nubertam strazdanų, išdavi-kės antveidis tinka kaip auksinė pomirtinė kaukė? Dokumentai, kuriais remiamės, byloja šiurpia faktų kalba ir juose žodis *siela* įgauna šventvagystės prieskonį. Drąsiai galima tvirtinti štai ką: atlikdamas teisingumo vykdytojo vaidmenį, Mikša, neprataręs nė žodžio, savo trumpais pirštais sugriebė merginos kaklą ir spaudė tol, kol Hanos Kšiževskos kūnas suglebo. Tada užduoties vykdytojas trumpam atlyžo. Privalėjo atsikratyti lavono, kaip reikalauja bašios galvažudystės taisyklės. Palinkęs prie merginos, jis apsidairė aplink (tik grėsmingi medžių šešėliai), tada stvėrė ją už kojų ir nutempė prie upės. Tai, kas įvyko kūnui panirus į vandenį, primena kažkokią seną pasaką, kurioje, siekdama užtikrinti teisingumo pergalę, mirtis griebiasi visokių suktybių, kad būtų išvengta vaikų ir nekaltų mergelių aukojimo: ratilų vidury Mikša išvydo paskenduolės kūną ir išgirdo jos pamišėliškus riksmus. Tai nebuvo nei regėjimas, nei pamėklė, suboluojanti nešvarios sąžinės kamuojamam žudikui prieš akis. Tai buvo kūnas Hanos Kšiževskos, paniškais ir užtikrintais judesiais skrodžiančios ledinį vandenį, išsivaduo-jančios iš sunkių ėriuko kailinių su dviem raudonomis lelijomis, prisiūtomis juosmens aukštyje. Žudikas (kurio kol kas neturėtume šitaip vadinti) lyg įbestas spokso, kaip mergina nusiiria į kitą krantą ir kaip spėriai pasroviui leidžiasi kailiniai. Sutrikimas te-trunka mirksnį. Tekinom pasileidęs pasroviui, Mikša nusigauna iki geležinio tilto ir perbėga į kitą krantą kaip tik tą akimirką, kai jam už nugaros pasigirsta pratisas švilpimas: šitaip, dar iš tolo bė-giams skambiai vibruojant, traukinys perspėja apie savo atvykimą.

Mergina guli pakrantės dumble tarp gumbuotų karklų. Sunkiai alsuodama, mėgina bent pasikelti, pabėgti nebeįstengtų. Tada Mikša smeigia jai į krūtinę savo trumpą peilį dalbergijos kriaunomis iš Bukovinos, pats visas suplukęs ir uždusęs, jis šiaip ne taip įstengia sugaudyti žodžius, virpuliuojančius drumsta, tvinkčiojančia papliūpa skiemenų, prasimušančių pro purvą, kraują ir klyksmus. Smūgiuoja greitai, dabar jau pagautas kažkokio teisuolio įniršio, sutvirtinančio jo ranką. Dundant traukinio ratams ir dusliai gaudžiant geležinei tilto konstrukcijai, mergina ima kalbėti, murmėti rumuniškus, lenkiškus, jidiš, ukrainietiškus žodžius, tarytum jos mirtis būtų kažkokio didelio ir bloga lemiančio nesusipratimo, kurio gili šaknis veda į Babilono kalbų jukinį, pasekmė.

Tas, kam yra tekę regėti, kaip prisikelia numirėlis, nebeįs pamėklėms krėsti juokų. Mikša išima iš lavono vidurius, kad kūnas neišplauktų į paviršių, tada įstumia jį į sraunumą.

I čekų policijos skelbimą, išspausdintą laikraštyje *Hlasatel policejni*, kur pateiktas maždaug aštuoniolikos dvidešimties metų skenduolės aprašymas: „Sveiki dantys ir raudoni plaukai“, niekas neatsiliepė. Kūnas aptiktas po savaitės, maždaug už septynių mylių pasroviui nuo tos vietos, kurioje buvo įvykdyta žmogžudystė. Išnarplioti šią mįslę buvo suinteresuota trijų kaimyninių valstybių policija, tačiau aukos tapatybė liko nenustatyta. Kadangi tai buvo neramūs abipusių įtarinėjimų ir šnipinėjimo laikai, toks pareigūnų susirūpinimas suprantamas. Priešingai nei dienraščiai, kurie taip pat paskelbė žinią apie skenduolę, minėtas policijos laikraštis pateikė smulkų mirtinų žaizdų aprašymą. Nurodytos visos krūtinės, kaklo ir pečių srityje padarytos žaizdos, suskaičiuota dvidešimt septyni dūriai, smeigti „aštriu daiktu, iš visko sprendžiant, peiliu“. Viename straipsnių papasakota, kad lavono viduriai išimti, dar paminėta, jog žudikas veikiausiai yra asmuo, „neabejotinai išmanantis anatomiją“. Kad ir kilo tam tikrų dvejonų, šis atvejis įvardytas iš pavydo įvykdyta žmogžudyste ir po šešių mėnesių bergždžio tyrimo priskirtas prie *ad acta*.

Mįslingi ryšiai

1934-ųjų lapkričio pabaigoje Antonovkos policija suima mums žinomą Aimikę, nes įtaria ją padegus firmos „Digtariovas“ sandėlį. Šis įvykis išjudino visą virtinę paslaptinių ir mįslingų ryšių. Įsiplieskus gaisrui, Aimikė slėpėsi artimiausioje kaimo smuklėje, į kurią lyg Ariadnės siūlas policiją atvedė tirštoje rudens maurynėje aiškiai atsispaudusios kreivos jo dviračio padangų aštuoniukės. Policininkai išsiveda persigandusį Aimikę; paskui įvyksta fantastiškas ir netikėtas suimtojo prisipažinimas: jis buvo tas žmogus, kuris pranešdavo valdžiai apie slaptus politinius susirinkimus Jefimovskos gatvės namo Nr. 5 rūsyje. Be daugybės sumišimą keliančių ir prieštaringų priežasčių, paakinusį ją šitaip pasielgti, jis pareiškė simpatizuojantis anarchistams. Policija nepatikėjo. Dar porą dienų ištvėręs vienutėje ir galiausiai kryžmine apklausa įvartytas į kampa, Aimikė paminėjo nužudytąją merginą. Tai turėjo būti pagrindinis jo labai bylojantis įrodymas: grupelės nariai turėję neginčytinų argumentų, jog kažkas juos įskundęs, tad Aimikė buvo priverstas paaukoti vieną iš bendrų. Hana Kšiževska, prisidėjusi prie organizacijos visai neseniai, dėl daugelio priežasčių labiausiai tiko būti pavadinta išdavike. Jis smulkiai nupasakojo merginos išvaizdą, nužudymo vietą ir būdą, taip pat pasakė žudytojo vardą.*

* Savo poelgio paslaptį Aimikė nusinešė į kapą: prisipažinęs pasikorė naktį savo vienutėje nepaprastai keistomis aplinkybėmis, kurios pagrįstai verčia manyti, kad jis buvo nužudytas. Kai kurie tyrėjai mano, jog jo būta vokiečių šnipo ir provokatoriaus ir jis neatlaikė išbandymo; pasak kitų, buvo paprastas policijos skundeiva, su kuriuo, kaip su pavojingu liudytoju, susidorojo pati policija; beje, Gulo prielaidos, kad Aimikė buvo netekęs galvos dėl gražiosios lenkaitės, o ši neparodžiusi jam prielankumo, irgi nereikėtų atmesti. (Aut. past.)